"దేశం నాకిచ్చిన సందేశం"

'ఏమైంది ?'

'పోయింది.'

'నే ననుకుంటూనేవున్నా. నాటకాలు, సంగీతాలు, ఆటలు పెట్టుకుంటే చదువులౌ_త్తయ్యా ?'

"ఇప్పుడు నేను ప్యాసవకపోతే దేశానికొచ్చిన అనర్థం ఏముందంటారు ?" అని అడిగాను యువక ఆవేశంతో.

"దేశానికేం—దేశం హాయిగా వుంటుంది. నీ మంచి కోసమే ప్యాసవుతే నాలుగురాళ్లు గడించుకుంటావు. మీ నాయనగార్ని సుఖపెడతావు. పెళ్ళానికి నగలెడతావు. అంతే."

"నాలుగురాళ్ళతోనే ?"

ఆయన నా ప్రశ్న వినిపించుకోలేదు. వెళ్ళిపోయాడు. ఉత్తముడు, స్వార్థరహితుడు, ప్రపంచ శ్రేయోభిలాషి, సందేశం యిచ్చాడు, అవతారం చాలించుకున్నాడు.

ఇంటికొచ్చాను.

చేతులో పత్రికా, నా వైఖరీ చూసి, మామగారు చతికిలపడ్డాడు. నేను తిన్నగా గదిలో కెళ్ళాను. సుందరం గోళ్ళు కొరుక్కుంటూ మంచం పట్టెమీద కూర్చుంది. నన్ను భోజనానికి ఎవ్వరూ లేవమనలేదో, లేక, అంటే నేను వినిపించుకోలేదో, నా అంతట నేనే వెళ్ళి తినొచ్చాను.

సాయంత్రం క్లబ్బు కెళ్ళాను.

"ఓరేయ్ బ్రదర్ ! నన్ను విడిచిపెట్టి నువ్వొక్కడవు ప్యాసవడం ఏం ధర్మంరా ?" అన్నాడు మాధవరావు.

"ప్యాసైనవాళ్ళు మనల్ని విడిచిపెట్టలేదు-?"

"వాళ్ళలో త్యాగం లేదురా ఇంతకీ వాళ్ళందరికీ ఉద్యోగాలు సిద్ధంగా వున్నాయా ?"

"ఉండాలన్న నిబంధన వుందా ?"

"లేకపోతే ఎందుకూ ప్యాసవాలన్న వుబలాటం — నీలా, నాలా హాయిగా ఫేలవకూడదూ ?" అంటూ మాధవరావు మెల్లిగా పేకాటబల్ల కేసి కదిలాడు. అమ్మయ్య అనుకుని, స్తంభానికి జార్లబడి. నా చదువును గురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను. నేను వొంటిగాణ్ణి అనే భయం పోయింది. నాతో నిమిత్తం వున్నవారూ, నా శ్రేయస్సు కోరేవారూ ఎందరో వున్నారు. నే నొక ముఖ్యమైన వ్యక్తిని. నా చేష్టలు కోర్టుపని మీద వెళ్ళే పెద్దమనుషుల్ని నిలిపివేస్తాయి. మామగార్ని చతికిలపడేటట్లు చేస్తాయి, మాధవరావుల్ని సంతోషపెడతాయి, సుందరం కళ్ళల్లో కన్నీటిని రేపుతాయి. దేశం అంటే మాటలా ! ఎవరో 'దేశం అంటే మట్టి కాదోయ్, దేశం అంటే మనుషులోయ్' అని పాడుకున్నారు. దేశం అంటే సందేశం.

"పోయిందిటగా...."

ఉలిక్కిపడ్డాను రాజారావుగారు—తాశీల్దారు, నాన్నగారి ప్రాణ స్నేహితుడు.

"అవునండి."

"నీ పరీక్ష ఫేలవడం ఏమిటయ్యా !"

"............"

"ఐ. సి. యస్. ప్యాసై, మా జిల్లాకి కలెక్టరుగా రావల్సిన వాడవు...."

"............"

"ఈ సారేనా బాగా చదువు, ఫస్టుగా పాసవాలి." అంతటి భారం నా నెత్తినపెట్టి చక్కాపొయ్యాడు రాజారావుగారు. నేనొక సామాన్యుణ్ణి అనుకొనడానికి తావులేదు. నేను అసాధారణుణ్ణి, ఒక మహత్తర వ్యక్తిని, లోకోద్ధారకుణ్ణి. దేశం తన పని కాసేపు మానేసి, నాకు సందేశం యిచ్చిందంటే, నేనెంతటివాణ్ణి అవాలో! దేశం సామాన్యమైనదా? 36 కోట్ల జనాభా - ఉత్తరాన హిమగిరులు, తూర్పున బంగాళాఖాతం, హరప్పా నాగరికత, ఎల్లోరాల శిల్పకళ, వాల్మీకి సంస్కృతి, కాళిదాసు ప్రతిభ. అనాదినుంచీ, కాంతికాగడా ఆరిపోకుండా పట్టుకుని నిలబడ్డ భారతమాత.

ఆవిడకి—నాతో నిమిత్తం వుంది. నాలుగురాళ్ళనుండి ఐ.సి.యస్. వరకు నాయిష్టమొచ్చినదాన్ని సంపాదించుకోమంది. ఇంకేం కావాలి?

పరీక్షలు ఫేలయినకొద్దీ నే నొక మహావ్యక్తి నన్న నమ్మకము దృఢపడుతూ వచ్చింది. కావలసిన పరీక్షలు ఎల్లాగో ప్యాసయ్యాను. ఆ మహానుభావుడు ఏ రోజు నన్నాడో, నాలుగురాళ్ళు గడించడంకూడా జరిగింది. మొదట్లో మన సంఘానికి నా నాలుగురాళ్ళ విషయంలో కొన్ని సందేహాలు రాకపోలేదు. నన్ను మొదట్లో పరామర్శించిన ఉత్తమ పురుషుడే, నిలేసి అడిగాడు.

"అవుతే, అబ్బాయి, నీ కేమిస్తారు?"

"ఏవో నాలుగురాళ్ళు" అన్నాను.

"అది సరేలేవోయి—అసలెంతిస్తారు?"

"చెప్పానుగా."

"చెబుదూ—పెద్ద చదువులు చదివావు, ఉద్యోగం చేస్తున్నావు. ఎన్ని వెటకారం మాటలేనా అంటావు." ఆయన సందేహం తీర్చనందుకు ఆయనకు వూ చిరాకుపుట్టుకొస్తోంది. సంఘం ఆయనచేత ఆ ప్రశ్న వేయించింది. ఆ ప్రశ్న వెనక మన జాతీయత, నాగరికత, సంస్కారం దాగివున్నాయి. జాగుచెయ్యకూడదు. వెంటనే సమాధానం ఇచ్చితీరాలి.

"నాలుగు రాళ్ళండీ" అన్నాను. ఆయనమీద నాకు బహిర్గతంకాని పగవుందో లేక నా అర్జన అల్పమైనదని చెప్పుకోడం చిన్నతనమో,— నేను ఆ జవాబే యివ్వడానికి కారణం అవాలి.

"అంటే నాలుగు రూపాయలా? హవ్వ!" అని నోరు నొక్కుకున్నాడు.

"మీ దీవన ప్రభావం" అన్నాను కొంచెం కసిగా.

"ఆ—యిప్పుడు తెలిసిందిలే—రోజుకి కాబోలు!"

"కాదండి."

"వారానికి నాలుగా? గంటకి నాలుగా?"

"మీకంత వేళకోళాంగా వుంది."

"చంపక చెబుదూ."

చూడండి, ఆ సందేహం ఎట్లాంటిదో, ప్రాణంకూడా తీసేస్తుంది. ఆయన ఆ క్షణాన చచ్చిపోతే, నేను హత్యచేసిన వాణ్ణవుతాను. చెప్పి తీరాలి.

"నాలుగు అంకెగల రెండంకెల సంఖ్య" అన్నాను. ఆయన తేరుకున్నాడు. నాడి ఆడుతోంది. గుండెలు యథాప్రకారం కొట్టుకుంటున్నాయి.

"తొంభై నాలుగా?" అని అడిగాడు పూర్తిగా శ్వాసవిడుస్తూ.

"నలభై తొమ్మిది కాకూడదూ?" అన్నాను.

"ఇంత చదువూ చదివి యింతే! కిల్లీ కొట్టువాడు గడించుకుంటాడు. ఓవేళ ముందు ముందు పెద్దదవుతుందేమో లే" అంటూ ఆయన్ని తీసుకుని సంఘం లేచిపోయింది.

కిల్లీ కొట్లని చూస్తూ యింటి కొచ్చాను. నాలాంటి సంపాదనగల యితర వ్యక్తులను గురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను. రిక్షావా డొకడు కనిపించాడు. మజ్జిగ మనిషి—మోటారు నడిపేవాడు. ఏమో, వాళ్ళింకా ఎక్కువ ఆర్జిస్తారేమోనన్న సందేహం బయలుదేరింది. ప్రతి వాడింటికీ

వెళ్ళి కనుక్కుని ఒక చార్టు తయారుచేస్తే? అట్లా చెయ్యడం వొక వుద్యోగం అవుతె ఎంత బాగుంటుంది?

భోజనాల దగ్గర మామగారికీ ఆ సందేహమే వొచ్చింది.

"ఎంతిస్తా రేవిటి?"

నాకు మామగారిమీద కోపమొచ్చింది. వారమ్మాయికి ఉత్తరంలో ఆ విషయం వ్రాయనే వ్రాశాడు. ఓవేళ యిందాక పరామర్శించిన ఉత్తమ వ్యాఖ్యాత ముందే ఇక్కడికొచ్చి, యీనకి 'కీ' యిచ్చిపొయ్యాడా!

'మీకు తెలుసుగా' అన్నాను.

ఆయన చిత్రంగా నవ్వడం మొదలెట్టాడు.

'అంటే వొచ్చే సంవత్సరానికి.'

వారి అనుమానం ఇంక్రిమెంటు ఎంతని, అది కాస్తా చెప్పిద్దామనే ఆయన సంకల్పం!

'ప్రొబేషన్ పూర్తవుతుంది' అన్నాను. ఆయన గడసరి. మళ్ళా ఆ విషయం ప్రస్తావించలేదు.

సాయంత్రం క్లబ్బు కెళ్ళాను.

'ఏరా బ్రదర్, ఎంత డ్రా చేస్తున్నావురా?' అని అడిగాడు, నాతో సమంగా ఫేలవుతూ వొచ్చిన నిజమైన సహాధ్యాయుడు, త్యాగి. సంఘానికి వొక సమాధానంలో గురిలేదు. కాబోలు! ఆరాతీసి, సాక్షులచేత వొప్పించి, నిజానిజాలు ఋజువుచేస్తేగాని వూరుకోదు కాబోలు! ఈ స్వార్థరహితుడి చేత తన సందేహం ఇంగ్లీషులో చెప్పించింది. అదీ 'డ్రా' చెయ్యడం అంటే ఆవుని పాలు పిండినట్టు సంఘాన్ని పీడించి, బలాత్కారంగా లాక్కోవడం.

'నువ్వెంత డ్రా చేస్తున్నావో నేనూ అంతే' అన్నాను.

"ఓరి పూలా, మనం యింకా డ్రాయింగూ గ్రీయింగూ లేదు తెలీదు' అని నవ్వడం మొదలెట్టాడు యీ మహావీరుడు.

ఏం చెప్పను ?

"అవుతే, నువ్వు 'డ్రా' చెయ్యడం మొదలెట్టినప్పుడు ఎంత 'డ్రా' చేస్తావో, అంత' అన్నాను. దెబ్బతో అదిరిపడ్డాడు. ధీరోదాత్తుడు గాయపడి, పేకాటబిల్ల కేసి కుంటుకుంటూ వెళ్ళాడు.

అడుగడుక్కీ ఈ ప్రశ్న నన్ను ఎదుర్కొంటూనే వుంది. కనపడిన వ్యక్తిని ముందుగా నేనే అడిగేస్తే ఎల్లా వుంటుందో ? ఎవరో వీపు మీద చరిచారు. వెనక్కి తిరిగాను. రాజారావుగారు; తాశీల్దారు. ఆయనకెంతిస్తారో ?

"ఉద్యోగం దొరికిందటగా, ఏమిస్తారు ?"

నన్ను గురించి తెలుసుకోవల్సిన విషయాలు ఎన్నో వున్నాయి. నా మనస్తత్వం, ఆంతరంగికం, అపర్యాలు, శృంగారజీవితం, రాజకీయాలపై అభిప్రాయాలు-ఇన్నుండగా, నా జీతం వొక్కటేనా అడగవల్సింది ?

'ఏదో—అందర్లాగే.'

'అంటే ?'

"మొదట్లో సాధారణంగా అందరికీ ఏమిస్తారో, నాకూ అదే."

చూపుడువేలు చూపించి తల పంకించాడు.

నాకు వెంటనే అర్థంకాలేదు.

'వందా ?' అన్నాడు.

'యించుమించు' అన్నాను.

'అయ్యోకర్మా ! వందా లేదూ ?"

'రిటైరయ్యేటప్పటికి రెండొందలదాక వెడుతుంది లెండి. మీకో ?'

రాజారావుగారు నవ్వడం సాగించాడు. ఆయనకి నా మీదున్న అభిప్రాయం కొంత తగ్గినట్లు కనిపించింది. మా నాయనగారి ఆరోగ్యమేనా అడక్కుండా కదిలిపోయ్యారు. నవ్వునుంచి చాలాసేపటివరకు ఆయన తేరుకోలేదు. నా కాశ్చర్యము కలిగింది. జీవితం హాస్యాస్పదం కావడం

అంటే యిదే కాబోలు! నా కొచ్చే జీతం అంతటి ఆనందాన్ని కలిగించింది.

* * *

మూడేళ్ళు గడిచాయి.

నా జీతం ఎంతో ఎవరేనా అడిగినప్పుడల్లా డైరీలో వొక గుర్తు పెట్టుకుంటున్నాను. అప్పటికి రెండువందలఇరవై మూడుసార్లు యీ ప్రశ్న అడగడం జరిగింది. అది యించుమించు నే కలుసుకున్న వ్యక్తుల సంఖ్య. ఒక వ్యక్తి ఆ ప్రశ్నవేసి సమాధానం తెలుసుకుంటే, ఆ సమాధానం తన కుటుంబంలో అందరికి తెలుస్తుందని భావిద్దాం. అప్పుడు ఒక్కొక్క వ్యక్తి కుటుంబంలో పదిమందేనా వుంటారని అనుకుంటే, రెండువేల మందికి పైగా నా జీతం గురించి తెలిసిందనుకోవచ్చు. అంటే యించుమించు నా జీవితంలో ఎంతమంది పరిచితులవుతారో అందరికీ తెలిసిపోయింది. అమ్మయ్య—అని నిట్టూర్చాను. చింత లేకుండా ఆనాడు కాఫీ తాగి, సినిమాకెళ్ళాను. ఇంకెవ్వరూ, ఎప్పుడూ ఆ ప్రశ్న వెయ్యరు. ఒక పెద్ద సమస్య పరిష్కారం ఐపోయింది.

సుందరం బంధువులింట్లో వివాహానికి నేనూ వెళ్ళాను. రెండో నాడు పెండ్లి వారింట్లో, రెండోసారి కాఫీలు వొచ్చే సూచనలు లేకపోతే, నేను హోటలు కేసి వెళ్ళాను. ఎదురుగుండా రంగనాథం కూర్చున్నాడు. చిరపరిచితుడే.

"అయితే నువ్వు యిప్పుడెక్కడుంటున్నావు ?"

ఫలానా చోటని చెప్పాను.

'అవునవును— జ్ఞాపకం వొచ్చింది. నీ కిప్పుడెంతిస్తున్నారు ?' అని మొహం వింతగా చిట్లించాడు.

రంగనాథానికి యిదివరకొకసారి చెప్పడం జరిగింది. ఈ విధంగా అడిగినవాళ్ళే మళ్ళా అడగడం లంకించుకుంటే, దీనికి అంతుందా ?

'అదికూడా జ్ఞాపకం చేసుకో' అన్నాను నేను.

'వెనకోసారి చెప్పావు. నాకు మందమతిరా.'

'నా మాటకేంగాని, నీ విషయం చెబుదూ. జీతం విషయం కాదు. మీ ఆవిడ ఆరోగ్యం ఎట్లా వుంటోంది? ఆ మధ్య చాలా జబ్బుచేసిం దటగా?' అన్నాను, ధోరణి తప్పిద్దామనీ, నిజంగా తెలుసుకుందామనీ.

"ఇప్పుడు నింపాదిగానే వుంది. న్యూమోనియా. రెండునెల్ల జీతం వొదిలింది డాక్టర్లకి. ఐదా రొందలైంది" అని మౌనంలోపడ్డాడు కష్టాలు స్మరించుకుంటూ. ఇంక ఆ మనిషిని కదపడం మంచిది కాదని తోచింది. ఎందుకంటే అతని జీతం ఎంతో నేను అడక్కుండానే నాకు చెప్పాలని వుబలాటపడి చెప్పేశాడు. తన జీతం తెలియపర్చిన వ్యక్తి అవతలవాడి దెంతో కనుక్కోకుండా వదలడని స్వానుభవం. మెల్లిగా లేచి బిల్లు చెల్లించి రాబోతున్నాను.

'ఉండు, నేనూ వొస్తున్నా' అని లేచి వొచ్చాడు.

రోడ్డుమీదికి రాగానే ఈ ధీరోదాత్తుడు అడిగేశాడు.

'అవుతే నీ కెంతిస్తున్నారంటావు?'

'న్యూమోనియా చాలా ఖరీదైన వ్యాధన్నమాట!' అన్నాను.

న్యూమోనియాని వర్ణించాడు రంగనాథం. పందిట్లోకి చేరుకున్నాం. పన్నీరు జల్లేటందుకు రంగనాథాన్ని పిలిచారు. వెళ్ళాడు నన్ను శాంతి ఆవరించింది.

ఎంతోసేపు లేదు.

బంధువులు, మిత్రులు, పరిచితులు వో పదిమంది పోగయ్యారు. ఆడపెళ్ళివారి పినాసితనాన్ని చర్చిస్తున్నారు. చర్చల్లో పాల్గొన్నవారిలో ముఖ్యుడు, వొకాయన, పొడుగ్గా వుంటాడు. గిరిజాలు, వెడల్పాటి జరీ కండువా, కోటుజేబు గడియారం అమి వున్న ఆ పెద్దమనిషి, నా పక్కన కూర్చున్న కళ్ళజోడు వ్యక్తిని సంబోధిస్తూ—

'మీరెవరి తాలూకు ?' అని అడిగాడు.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి అడపెళ్ళివారి తాలూకే నని తేలిపోయింది.

'ఏం చేస్తున్నారు ?'

ఫలానా అని చెప్పాడు.

'మీ కేమిస్తారు ?'

సభ సమాధానంకోసం వర్షంకోసం తపిస్తూ మేఘాలకేసి చూస్తున్న కర్షకుడి మాదిరి నిశ్శబ్దంగా వేచి వుంది.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి తటపటాయించాడు. మేఘాలు దట్టంగా అల్లుకుంటున్నాయి.

'ఎనభై' అన్నాడు—వడగళ్ళవాన పడింది.

గిరజాల ప్రతిభాశాలి కుటిలంగా నవ్వుతూ ఇల్లా అన్నాడు :

'మా వాళ్ళ తాలూకొకడు మీ దాంట్లోనే వున్నాడు. నలభై అని చెప్పాడే !' అన్నాడు.

సభలో కలకలం, ఆశ్చర్యం.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి—అసత్యవాది—మోసగాడు, దొంగ—దొరికి పొయ్యాడు. సత్యాన్ని కాళ్ళూ చేతులూ కట్టేసి, గిరజాల అతీతుడు అరిచేతిలో పెట్టి నొక్కుతున్నాడు.

'నలభైని రెండెట్టి గుణిస్తున్నారే ?' అని రెట్టించాడు. కళ్ళజోడు వ్యక్తి తన జీతాన్ని రెట్టించినట్లు.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి కడు చతురుడు.

'అంటే, అసలు జీతం—బేసిక్ పే—నలభయ్యే ననుకోండి. వార్ ఎలవెన్సు, సిటీ ఎలవెన్సు, తిండి ఎలవెన్సు ఆ ఎలవెన్సు, ఈ ఎలవెన్సు అన్నీ కలుపుకుని, ఏభై, ఏభై, ఐదు, అరవై, డెబ్భై, డెబ్భైఐదు దాకా దేకుతాయి' అన్నాడు. కాని, ఎన్ని కలిపినా ఎనభైకి దేకందే ! సభ

అతన్ని చూసి జాలిపడ్డారు. కళ్ళజోడు వ్యక్తిని నిజంగా ఈ పరీక్షకు లాగి నందుకు రెండు నెల్లపాటు హాస్పిటల్లో వుంచాలనిపించింది.

గిరజాల భూతద్దం దృష్టి నామీద ఎక్కడ పడుతుందోనని భయ పడుతూనే వున్నాను. సత్యాన్వేషకుణ్ని ఎవరు అరికట్టగలరు? నామీద కూడా పడ్డాడు.

'మిమ్మల్ని ఎక్కడో చూసినట్లున్నాను' అన్నాడు.

"అవునవును. మీకు నా విషయం అంతా తెలుసు. జ్ఞాపకం చేసు కోండి" అన్నాను.

"కాకినాడా ?"

"ఇంకా సందేహమా" అనేశాను తెగించి.

"ఇప్పు డేం చేస్తున్నారు ?"

"అప్పు డొటీ, ఇప్పు డొటీ ఉంటుందా; ఎప్పుడూ వొకటే" అన్నాను.

సభికులలో కిలకిలలు.

"స్మరణకు రావడంలేదు" అన్నాడు గిరజాల భక్తుడు.

"తమ రేం చేస్తున్నారు ? అన్నాను. చూడండి—నలుగుర్లో కెళ్ళి మాట్లాడడం అంటే నా కెంతో హడలు. అట్లాంటిది, సంఘం నా కెంత ధైర్యం ఇచ్చిందో !

"నేను రిటైరయ్యాను లెండి" అన్నా డాయన.

ఆ బాణంతో నే కూలాను.

కాసేపు సమాధిలో పడి తేరుకుని గిరజాల ప్రవక్త ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

"మీ కేమిస్తున్నారు ?"

నేను సమాధానం చెప్పకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను.

"మీ పెన్షన్ ఏమాత్రం ?" అన్నాను.

ఉద్రేకంతో తెల్ల గిరజాలు వూగిసలాడాయి.

"మాదంతా ఐపోయింది. మీది వోల్డు పేర్కేలా, న్యూ పేర్కేలా?"

"మాది తులాభారం. భక్తితో తులసిదళం వేస్తే తూగిపోతాం" అన్నాను.

ఇద్దరు ముగ్గురు సంతోషించారు. ఒకరు మెచ్చుకున్నారు కూడా.

"ఏదో పెద్దవాణ్ని అడిగాను, చంపక చెప్పవయ్యా" అన్నాడు గిరజాల వ్యక్తి.

"చెప్పకపోతే మరణమే నంటారు?" అన్నాను.

"ఓర్నీ ఇది బంగారంగాను—చెబుదూ."

గిరజాల వ్యక్తి నన్ను బుజ్జగించాడు, బెదిరించాడు, కోపించాడు, ఆజ్ఞాపించాడు—కాళ్ళా వేళ్ళా పడి బ్రతిమలాడాడు; ఏమిస్తారో చెప్పమని దీనంగా ప్రపంచాన్ని సంబోధించాడు.

"అనుభవజ్ఞులు—మీరే చెప్పుకోండి" అన్నాను. ఆయన జీవితంలో నేర్చుకున్న పాఠాలని వల్లెవేసుకుంటున్నాడు — వందా? నూట యాభయ్యా? రెండు వందలా? ఏది? అబ్బ! బాధ! తట్టుకోలేను—చెప్పాలి. భూమి పాదాలకింద విడిపోతోంది. ఆకాశం తలమీద కూలిపోతోంది. చెప్పు, చెప్పు—నీ కెంతిస్తారు? ఏమిస్తారు? దేశం చెప్పిన సందేశం అది.

సభికులు విస్తుపోయారు.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి అడదైతే నన్ను రాక్షసంగా వివాహం ఆడును - అంతటి సంతోషం ప్రకటించాడు. నేను సమాధానం ఇవ్వనందుకు నే నొక కథానాయకుణ్ని అయ్యాను. సంఘం ఈ ప్రశ్న ఎందు కడుగుతుందో నా కర్థం కాలేదు, బ్రిటిషువారు పాలించిన రోజుల్లో ప్రభుత్వం నడవడానికి, వారికి చాలామంది గుమాస్తాలు కావల్సి వొచ్చింది.

మధ్య తరగతి కుటుంబాలు ఈ ఉద్యోగాలకి ఎగబడ్డాయి. వీరికి స్వయంగా కృషి చెయ్యడం గౌరవానికి లోటు. భూములను ఎవరికో వ్యవసాయాని కిచ్చి, జమీందారులా కూర్చునేటంతటి భూములూ లేవు. అంచేత వీరికి గుమాస్తాగిరి శరణ్యం. మొదట్లో గుమస్తాలుగా చేరినా, బోలెడు ఆస్తులు సంపాదించగలిగేవారు—లంచగొండితనంవల్ల. మా ముత్తాతకి తన పేరు సంతకం చెయ్యడం కూడా రాదు. రెండిళ్ళూ, నలభై ఎకరం భూమీ సంపాదించాడు—ఎనిమిది రూపాయల జీతంలో. అంతేకాదు: తాలూకా గుమాస్తాగా చేరినా, ఆ రోజుల్లో నాలు గింగ్లీషు ముక్కలొస్తే గబ గబ పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగాలలోకి వెళ్ళేవారు. ఆ ఉద్యోగాలకి పెద్ద జీతాలూ, హోదా కూడా ఉండేవి. హోదా వున్నవార్ని, ఎదురుగావెళ్ళి జీతం ఎంతో అడిగే ధీమా ప్రజా సామాన్యానికి లేదు. అంచేత వారికి ఆ హోదాలో ఎంత జీతమో తెలుసుకోవాలని ఉబలాట పడేవారు. ఆ సాంప్రదాయంలో పెరిగిన గిరజాల వ్యక్తులలాంటివారు మన సంఘంలో ఎందరో వున్నారు. వారంతా అందువల్ల ఈ ప్రశ్న అడుగుతున్నా రనుకుని సమాధానపడే వాడిని ఇదీ పెద్దవారి కుతూహలానికి సమాధానం కావొచ్చు. మిగతావారి మాటేమిటి ?

జీతం ఎంతో తేల్చకపోతే వారి బ్రతుకుతెరువు సాధ్యం కాదు. ఒక మృగం మరొక మృగాన్ని అడివిలో ఎదుర్కొంటుంది. తన కంటె బలమైనదైతే అది శత్రువు: దాన్నుండి పారిపోతుంది. తనకంటె బలహీన మైనదైతే దాన్నితినేస్తుంది దానితో సమానమైనదైతే చెలిమిచేస్తుంది. మను షులలోనూ అంతే. జంతువులలో బలాబలాలు నిర్ణయించేటందుకు తగినంత పరికరాలున్నాయి – కోరలు, కొమ్ములు, జూలు, పంజాలు, ఎతు ఎగరడం, దూకడం. మనుషులలో ఈ ఉపకరాలు లేవు ఏ కొద్దిమందికో మోటారుకార్లుండొచ్చు. మిగతా విషయాలలో ఇంచుమించు అందరూ ఒకేలా గుంటారు. పైగా మేడలకి, కార్లకీ జీతానికీ సంబంధం వుంది. అందుకని, అదెంతో కనుక్కుంటారు.

అవతలవారి జీతం తెలిస్తే మనం క్షేమంగా వుంటాం. అట్లా తెలిసిన తర్వాత, వారికో విలువ కట్టేసి, సంఘంలో ఒక స్థానం యిచ్చి మనం మరో చోట నిశ్చింతగా వుంటాం. ఈ దేశంలో ఎన్నో మతాలున్నాయి. యుగాని కొకటి చొప్పున ఆధునిక యుగంలో మరో మతం లేవదీశారు వీరు — వీరిది జీతాల మతం — పై అధికారీ, కిందధికారీ మత ప్రచారకులు. ఇచ్చేవాడు దైవం. అదెంతో తెలుసుకునేవారు భక్తులు. జీతం లేనివారు అస్పృశ్యులు. ఈ తెగకి సహాయంచేసి, అస్పృశ్యతని తొలగించాలని, ప్రభుత్వం కృషిచేస్తూ వుంటుంది ఇట్లా కాక మరెట్లా సమాధాన పడటం!

*　　　*　　　*

మరో మూడేళ్ళు గడిచాయి. నా ఉద్యోగం మారింది. పెద్దదైంది. జీతం మూడింతలైంది. ఈ మూడేళ్ళలోనూ, జీతం ఎంత అని అడిగిన వారి సంఖ్య నూట ఎనభై. వీరు కోరింది జీతం ఎంతని కాదు. 'ఇప్పుడెంతిస్తారు' అని. ఉద్యోగం మారడం, జీతం పెద్దదవడం ముప్పే నని పించింది.

నీ జీతం తక్కువగా ఉన్నప్పుడు చెప్పడానికి చిన్నతనం పడ్డావు కాని, ఇప్పుడు నిర్భయంగా, దర్జాగా, అడక్కపోయినా చెప్పకూడదా అంటారేమో మీరు! దీనికి రెండు సమాధానా లున్నాయి. గవర్నర్ జనరల్ నైతే తప్ప, నామీద నాకంటె పెద్ద జీతగాళ్ళు ఎందరో వుండనే వుంటారు. నీ జీతం ఎంత ? అని ప్రశ్నించినవారి కంటె నాది ఎక్కువ జీతమైతే, ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పడం సులభమే. అంచేత నన్ను ఈ ప్రశ్న అడగదల్చుకున్నవారు ముందు వారి జీతం ఎంతో చెప్పేసి నా సమాధానం కోసం ఎదురుచూడాలి. వారిది నా దానికంటె ఎక్కువైతే, సమాధానం రాదు. ఈ ఏర్పాటు ఎంద రంగీకరిస్తారంటారు? పైగా, ఇప్పుడేమిస్తారు ?' అని అడగటంలో కొంత 'కసి' కూడా వుంది. అంటే, 'ప్రస్తుతం

నీ జీతం గొప్పదైనా, మొదట్లో చిన్నదే లేవోయ్!' అన్న హేళన కూడా ఉందంటారా ?

బజార్లో బాల్యస్నేహితుడు బలరామయ్య కనబడి నన్ను వాళ్ళింటికి తీసుకెళ్ళాడు. తన యిద్దరి సంతానాన్నీ చూపించాడు. బలరామయ్య డబ్బున్నవాడు. ఉద్యోగంచేసే అవసరం లేదు. ఉద్యోగాలు, జీతాలు—వాటి తఫసీళ్ళని తెలుసుకోవాలన్న మనస్తత్వం కనపర్చనందుకు సంతోషించాను.

"ఇప్పుడెల్లావుంది నీ కథ ?" అన్నాడు. మొదట్లో బెదిరిపోయాను.

"అంటే ?" అన్నాను.

"వొకటా, రెండా ?—"

నాకు భయమేసింది.

"లేక నాలా రెండా ?" అని వాక్యం పూర్తి చేశాడు.

"పిల్లలా ?" అన్నాను.

"మరింకేమనుకున్నావు. ఉద్యోగం చేసి, రెండు మేడలు కడతావనుకుంటానా ?" అన్నాడు.

"కట్టినవాళ్ళు లేరా ?" అన్నాను గర్వంగా.

"వెనకటి రోజుల్లో ఉన్నారేమో" విషయం తప్పించే టందుకు అతని పిల్లల ఆరోగ్యం కనుక్కున్నాను.

"మీ అబ్బాయి పెద్దయిం తర్వాత యేం చేస్తాడు ?" అని అడిగాను.

"అమ్మాయిని వెతుక్కుంటాడు" అని నవ్వుకున్నాడు. ఇంతలో అతన్ని స్నానానికి పిలిస్తే వెళ్ళాడు.

ఇద్దరు పిల్లలూ సిరాబుడ్డి తీసుకుని ఆడుకుంటున్నారు. పెద్దవాడు వాళ్ళమ్మ పిలిస్తే లోపలికెళ్ళాడు. రెండోవాడు నా [illegible]

పెద్దవాడు గ్లాసులో కాఫీ తెచ్చి బల్ల మీద పెట్టాడు. గుమ్మం వెనక నిలబడ్డ ఆమె వాళ్ళమ్మ.

ఆవిణ్ణి నే నెరుగుదును. ఆవిడ పేరు సూరమ్మ. వెనక నాకిచ్చి వివాహం చెయ్యాలనుకున్నారు. నాకు తగినంత ఆస్తి లేదని విరమించారు. సూరమ్మకి తగిన మొగుడు ఆ జిల్లాలో లేడనుకొన్నారు—ఏ ఉత్తర హిందూస్థానంనుంచో రావాలిట! అంత చక్కందని ప్రతీతి.

"ఎక్కడుంటున్నారు?" అంది సూరమ్మ నీరసించిన కంఠంతో—ముగ్గురు సంతానం కలిగాక కంఠంలో మార్దవం ఎక్కడుంటుంది.

ఫలానా చోటని చెప్పాను. ఏం చేస్తున్నారంది: ఫలానా అన్నాను. "ఏమిస్తారు?" అంది.

నాకు మతిపోయింది. ఆ సన్నటి పెదవులు, చీకటి రహస్యాన్ని ఛేదించే ఆ నేత్రాల మెఱుపు, భౌతిక ప్రపంచానికి అతీతం కావాల్సిన ఆ సూరమ్మ అనాది సౌందర్యం, అదా నా కివ్వవలసిన సందేశం!

"రోజులు గడుస్తాయి" అన్నాను చమత్కారంగా. సూరమ్మ గాజుల జతలు మోచెయ్యిదాకా వున్నాయి. దుద్దుల రాళ్ళు మెరుస్తున్నాయి.

"నెల కింతా అని లేదూ?" అని రెట్టించింది.

"మీ రెండోవాడు లలే అల్లరి చేస్తాడు కాదు?" అన్నాను. నే వేసే ప్రశ్నలో నాకే విశ్వాసం కుదరడం లేదు.

"పిల్లలా?" అంది.

"అమ్మయ్యో" అని, లోపల అనుకోవల్సింది, పైకి అనేశాను అదే కంలో.

"అంటే?" అని, సూరమ్మ తెల్ల బోయింది. ఆశ్చర్యంతో కను బొమ్మలు మృదువుగా ముడుచుకున్నాయి.

"లేరు" అన్నాను.

"మీ ఆవిణ్ణి వోమారు తీసుకురా మా ఇంటికి. జీతం ఎంతో చెప్పక పోతే మానెలే" అంది.

"వాడి జీతం కథ కనుక్కుంటాగా" లోపలనుంచి బలరామయ్య కంఠం.

ఏం తను రాకూడదూ? భాగ్యవంతులైతే, వారింటికి నా భార్యని తీసుకెళ్ళాలి! తీసుకెళ్ళి ఉద్యోగం వయసం అంతా బైటపెట్టి వినోదించి, మళ్ళా తిరిగి నాకు వప్పచెపుతారా! సరే అన్నాను ఆ సమయంలో— లోపల పంపకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను. సౌందర్యం, భాగ్యం— రెండూ సూరమ్మ విషయంలో గర్వకారణాలే కాకపోవచ్చు. నా కల్లా కనిపించింది. ఏం చెయ్యను? నా మనస్సు తప్పితే, నాకింకే యథార్థం వుంటుంది?

ఇంతట్లో బలరామ య్యొచ్చాడు.

"అబ్బో నువ్వెక్కడ! పెద్ద ఉద్యోగస్థుడ వయ్యావు. నువ్వు మీ ఆవిణ్ని తీసుకొస్తావూ?" అన్నాడు వెటకారంగా. వెటకారంగా అన్నా, అత నన్నది నిజమేనని లోపల స్ఫురించింది. ఆలోచించండి. పెద్ద జీతం వాడు, చిన్న జీతం వాడింటికి సామాన్యంగా వెడతాడూ? వెడితే వాళ్ళ గృహం పావనం చేసినట్లు భావిస్తాడు. చిన్న జీతంవాడు, పెద్ద జీతంవాడింటికి వెడితే చిన్నతనం అనుకొని వెళ్ళడు. మొత్తంమీద ఒకడింటికి ఇంకొకడు వెళ్ళడు. బాల్యంలో ఎంత స్నేహితులైనా, ఇద్దరిమధ్యా ఒక గోడ లేస్తుంది. మొదట్లో కేవలం ఇటికల గోడ—మధ్య మధ్య శుభ కార్యాలూ, పండుగలూ—అనే కంత లుంటాయి. ఈ కంతలు కూడా కొంత కాలమే. వారి వారి భార్యలు రాగానే, కంతలు పూడ్చి, సిమెంటు చెయ్యడం జరుగుతుంది.

"ఏం, మాట్లాడవేం? అని భుజంమీద చరిచాడు. కంగారుపడి లేచాను. అవుననీ, కాదు కాదనీ నవ్వేశాను. ఆడదానికి కన్నీరు, మొగాడికి నవ్వూ అవాంతరాలలో అభయం.

"నువ్వూ, సూరమ్మా మా ఇంటికి రాకూడదూ?" అన్నాను. బలరామయ్య ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

"మా ఆవిడ పేరు నీ కెట్లా తెలిసింది?" అని అడిగాడు.

"శుభలేఖలో ఉందదూ?" అన్నాను.

"ఓర్—నీకింకా జ్ఞాపకం వుందా?"

"మందమరపు భాగ్యవంతుకి శీలంలో మణిలాంటిది" అన్నాను హాస్య ధోరణిలో.

"పీదార్పు లారుస్తున్నావు—నీ జీతం ఎంతేమిటి?" అని అడిగే శాడు. నా తెలివితక్కువవి విందించుకొని నాలిక కొరుక్కున్నా.

"చెప్పవేం?"

"నాలో సంస్కారాన్నిబట్టి, నా జీతం నువ్వే నిర్ణయించొచ్చు" అన్నాను విగూఢంగా.

"జీతాన్ని బట్టి సంస్కారాన్ని నిర్ణయిస్తే, జమీందారులు గొప్ప సంస్కారంగల వాళ్ళవాలి" అన్నాడు బలరామయ్య.

"నువ్వు చెప్పింది తొంభై పాళ్ళు నిజం. కాని చిన్న భేదం వుంది. జమీందార్ల ఆదాయాన్ని జీతం అనరు. అది అర్జించని రాబడి. అదే మన నాగరికతకీ, కళకీ, విజ్ఞానానికీ, సంస్కారానికీ పునాది—వెన్నెముక" అన్నాను, తెచ్చిపెట్టుకున్న ఆవేశంతో.

"స్వార్జితం కాని రాబడి గలవాళ్ళకి తప్ప మిగతా వాళ్ళకి సంస్కృతి లేదంటావు?"

"లేదన్నా. వారి సంస్కృతి యొక్క పరిమాణం, జీతాన్ని బట్టి నిర్ణీతమౌతుంది."

"ఒప్పుకుంటాను మహానుభావా! అవుతే నీ సంస్కృతినిబట్టి జీతం వెయ్యి రూపాయలని నాకు స్ఫురించింది" అన్నాడు బలరామయ్య హేళనగా.

"జీతాన్నిబట్టి నిర్ణీతమయ్యేది వాక్కు సంస్కృతేకాదు. అజ్ఞానం

కూడా ఎదుగుతూ వుంటుంది" అన్నాను. బలరామయ్యకి అది నచ్చలేదు. ఓ విధంగా, నాకుగూడా నచ్చలేదు.

"పోనీ, సరేనంటాను. అజ్ఞానాన్నిబట్టి చూచినా, నీ జీతం పన్నెండు వొందలకి తక్కువ కాకూడదు" అన్నాడు బలరామయ్య నవ్వుతూ.

"బాగుంది. అజ్ఞానంలోంచి, సంస్కృతి తీసెయ్యి" అన్నాను.

"ఉండు, ఉండు....తీసివేతలూ, భాగారాలూ మనకి బాగా రావు—ఆ....రెండు వొందలన్నమాట" అన్నాడు.

"సరిగ్గా అంతే కాదనుకో....ఆ చుట్టుపక్కల...."

"హస్తసాముద్రికంలాంటి కొత్తఫక్కీ కనుక్కున్నావే! సరిగ్గా ఎంత జీతమో ఎట్లా తెలుసుకోవాలో, ఏదైనా మార్గం పట్టుకుని, వో పుస్తకం వ్రాసిపారెయ్యకూడదూ?" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"సరియైన అంకె రావాలంటే ఓ మార్గం వుంది. దానికి తికమక లున్నాయి. జీతగాడి భార్యయొక్క అజ్ఞానం, సంస్కృతీ కూడా నిర్ణయించి భర్తకీ, భార్యకీ వున్న వ్యత్యాసం ఎంతో, అది సరియైన సంఖ్య."

"గొప్పగా వుంది. దీన్నిబట్టి నా జీతం ఎంతో చెప్పు?" అన్నాడు.

"నీది జీతం కాదు. ఆర్జించని ఆస్తి" అన్నాను.

"చంపేశావు. పోనీ స్త్రీలకి జీతం లేదు కదా, వారి సంస్కృతిని నిర్ణయించడం ఎట్లా?" అని అడిగాడు.

"వారి సంస్కృతి చక్కదనాన్నిబట్టి నిర్ణీతమౌతుంది. మొగాడికి జీతం అవకాశాలు కల్పించినట్లుగానే, ఆడదానికి చక్కదనం అవకాశాలు కల్పిస్తుంది."

"ఈ సిద్ధాంతం ప్రకారం, చక్కదనం కొద్దీ ఎక్కువయ్యేది అజ్ఞానమా, సంస్కృతా?"

"అవకాశాలు" అన్నాను.

"అంటే ?"

"భాగ్యం యిష్టం వొచ్చినట్లుగా జీవించే అవకాశాలు కల్పిస్తుంది. విశ్రాంతి, అదనంగా డబ్బు—రెండూ వుంటేనే సంస్కృతి వుంటుంది. స్త్రీకి ఈ రెండూ చక్కదనంతో వొస్తాయి అంటే, ఈ రెండూ వున్నవాడు ఆమెకు లభిస్తాడు.

"ఆగు, ఆగు, లభించినతర్వాత, మొగుడికి ఆ రెండూ పోతే !"

"ఆ విషాదగాథలు సాంఘిక జీవితంలో కల్లోలానికీ, సారస్వత అభివృద్ధికీ కారణాలు."

"మరోటి, కర్మవశాత్తు ఒక అందమైన ఆడదానికి ఈ రెండూ లేనివాడు లభిస్తాడనుకో, అప్పుడు ?" అని అడిగాడు.

"అవకాశాలుండనే వుంటాయి. తన చక్కదనంవల్ల, మొగుడికి ఆ రెండూ లభ్యమవచ్చుకూడా" అన్నాను. బలరామయ్య ఎందుకో ఆలోచనలో పడ్డాడు. మనిషి మొహంలో 'కళ' తగ్గింది. నా వ్యాఖ్యానం సూరమ్మకు అన్వయించి బాధపడుతున్నాడా ? ఏమో ! సెలవు తీసుకుని నే వెళ్ళిపొయ్యాను. ఆ మర్నాడు ఆదివారం సాయంత్రం అతడు మా యింటికొచ్చి సుందరాన్ని చూసి, కొంత తేరుకుని వెళ్ళిపొయ్యాడు. నా కదొక అపూర్వమైన అనుభవం.

ఆవేశంలో, అనేక సిద్ధాంతాలు చేసేశాను నాగరికతపై విప్లవం చేసేశక్తి అందరికీ వుండదు. వంటింట్లో విప్లవం చాలా సులభం. మూడు సంవత్సరాలైన తర్వాత, బలరామయ్య, సూరమ్మను విడిచిపెట్టేశాడని విన్నాను. ఎందుకో వివరంగా తెలిసింది కాదు. నా జీతం ఎంతో అడక్కపోతే, సూరమ్మ జీవితం అట్లాగై వుండదేమో ననిపించింది. 'జీతం' 'జీవితం'—అక్షరాలు, అర్థం, ఎంత దగ్గిర ! ! సృష్టి రహస్యం అర్థం కాకుండా, వొక్క అక్షరం అదనంగా వుంది !

* * *

మరో మూడు సంవత్సరాలకి నా జీతం మూడింతలైంది. నా సమకాలికు లందరికీ జీతం ఎంతో తెలిసిపోయింది. మరో తరం బయలు దేరింది. వారందరికీ మేం పెద్దలం; ఆదర్శవ్యక్తులం; మార్గదర్శకులం. మా జీతాలతో వారి కంత నిమిత్తం లేదు; మా కంత గౌరవం వుంది సంఘంలో.

అలవాటు చొప్పున నా సమకాలికులలో కొందరు యింకా నిలేసి నా జీతం ఎంతో అడిగిన వాళ్ళు లేకపోలేదు. ఏం చేస్తారు? అడిగేటందుకు వాళ్ళకి మరో ప్రశ్న కనబడలేదు పాపం! ఇచ్చేటందుకు మరో సందేశం లేదు.

భార్య ఆరోగ్యం ?
పిల్లలు కులాసా ?
ఇంక్రిమెంటొచ్చిందా ?
ట్రాన్సుఫరైందిటగా ?
రిటైరైతే పెన్షనెంత ?
ఇది—వారు పాడుకునే భావగీతం.

నా కాడపిల్లలు లేరు. అంచేత అల్లుడు లేడు. ఉంటే వారు చేసే గానం వేరు.

అల్లుడి కేమిస్తారు ?
అబ్బాయి కేమిస్తారు ?
పెద్ద కుటుంబాలైతే ఖండకావ్యం ధోరణి వేరు.
మొదటి వాడికి రెండొందలా ?
రెండో వాడికి వందా ?
మూడో వాడికి, చిత్రం, మూడొందలుటగా ?
చిన్న చదువుకి పెద్ద జీతం.
అజ్ఞానానికి సున్నా.

అయ్యో పాపం! జ్ఞానానికి అరసున్నా!

ఆ రోజుల్లో నా జీతం అడిగేవారు, యించుమించు నా గడింపే కలవారు. వీరు ప్రశ్నించే ఫక్కీ వేరు—అదొక కళ. వీరు హైరోడ్డుమీద నడవక సందులమ్మట పడతారు.

రామనాథం, నేనూ రైల్లో ప్రయాణం చేస్తున్నాం. మేం యిద్దరం ఎరుగున్న కుటుంబరావును గురించి మాట్లాడుకుంటున్నాం.

"పాపం కుటుంబం —" అన్నాడు.

"అవునవును" అన్నాను వినిపించుకోకుండా.

"ఆ జీవితంతో నా సిగరెట్లు గడవ్వు" అన్నాడు. నిజానికి నాకు రామనాథాని కెంతిస్తారో తెలీదు. పెద్ద జీతమై వుండాలి.

"నువ్వేమాత్రం ఇన్సూర్ చేశావు?" అని అడిగాడు.

"ఏమీ చెయ్యలేదు."

రామనాథం ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

"పోనీ బాంకులో ఏ మాత్రం?"

"సున్నా."

కొయ్యబారాడు.

"ఏం కథ, గుర్రంపందాలా....లేక...."

"...................."

ఏమోలే....అల్లా అనుకోవలసివొస్తోంది."

" ...."

"మరి జీతం అంతా ఏమౌతోంది?"

"ఎంత చెట్టుకు అంతగాలి" అన్నాను.

"నీ చెట్టు సైజూ ఏ మాత్రం?"

అదీ నాగరీకుల మార్గం. మొహాన పేడనీళ్ళు జల్లరు—అందులో కాస్త పన్నీరు కలిపి మరీ జల్లుతారు.

"మాట్లాడవేం ?"

"చెట్టు ఎంత పెద్దదైతే అన్ని కొమ్మలు" అన్నాను.

"పిల్లల కవుతోందన్నమాట !"

"నీకెందుకు ?" అని అడిగాను.

వివరాలు చెప్పాడు. పెద్దవాడు రంగూన్‌లో వున్నాడు. వాడి జీతం మూడొందలు. అదృష్టవశాత్తు రైలు నిలిచింది. నేను దిగి ప్లాట్‌ఫారంమీదికి నడిచాను. రాజారావుగా రబ్బాయి, రంగారావు కనిపించాడు. నా చేతిలో బాగ్ తీసుకున్నాడు.

"ఏమండోయ్—విన్నారా—నా కుద్యోగం దొరికింది" అన్నాడు ఉత్సాహంతో.

"సంతోషం."

"ఆరంభంలో నూరు, మీ కెంతండీ ?" అని అడిగాడు. బాగ్ లాక్కుని గబగబ నడిచిపొయ్యాను.

మరో తరంవారు. వేరన్నాను యింటాకా. ఇందులో, నే పొరబడ్డాను. వారి సందేశం యిదే-అని కించపడ్డాను. ఎందులో సమానత్వం లేవి యీ దేశానికి యిందులో ఐక్యత కుదిరింది. సమానత్వం అనేది మానవుడి స్వప్నంగా ఉండాల్సిందే. కాని యథార్థం కాదేమో !

నా కాపూరు కొత్త. జబ్బు చేసింది. మంచాన పడ్డాను. సుందరం కూడా నలతగానే వుంది. ఓ మిత్రుడు వొక డాక్టర్ని తీసుకొచ్చాడు. ఆయన అన్నీ పరీక్ష చేసి మందు పంపించాడు. రెండు రోజులైంది. నయం కాలేదు.

"మలేరియా — రెండు రోజుల్లో తగ్గుతుంది" అని హామీ యిచ్చాడు.

"ఇది సీజన్. చైర్మెన్‌కీ యిదే జబ్బు, నా ట్రీట్మెంటే. మొన్న సబ్ కలెక్టర్ మామగారు పైరిస్తే వెళ్ళాను, మలేరియా" అవన్నీ వర్ణించాడు డాక్టర్.

"మీరు ఈ వూరికి కొత్త. ఏం చేస్తున్నారు ?"

ఫలానా అన్నా.

"ఏమిస్తారు ?"

సబ్ కలెక్టర్ కీ, చైర్మన్ కీ ఏమిస్తారో ఆయనకి తెలుసు. మరి నా విషయమో ! తెలిస్తేగాని, తను అల్లుకున్న వలలో నన్ను ఇమడ్చలేడు. చేపల వలలో బురదపాము పడితే ఎట్లా ? నాకు నీరసం, దిగులు, మాట్లాడిస్తాడు. ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం యిచ్చి నేను కళ్ళు మూస్తే బిల్లు పంపక పోయినా ఆయనకి చింతలేదు.

నేను కళ్ళు మూసుకున్నాను. నాకు కోపం రాలేదు. జాలేసి ఏడుపొస్తోంది. సమాధానం యివ్వనంతవరకూ ఆయన పాదాలకింద ధ్వనించే భూకంపాన్ని నేను సమాధానం యిచ్చి మరీ చావమంటుంది సంఘం.

"బిల్లు పంపించండి" అంది సుందరం

ఆయన పంపలేదు. మళ్ళా రాలేదు.

మరో మూడేళ్ళు గడిచాయి. ఏళ్ళు గడవడం కథల్లోనే కాకుండా జీవితంలోంచి కూడా సులభం. గడిచిపోవటం గురించి ఆలోచిస్తేనే జీవితం అంతా వొక దుస్వప్నంలా గుండటం, సృష్టి అంతా మాయగా తోచడం జరుగుతుందేమో ! ఎంత దూరం, ఎంతకాలం ప్రయాణం చేసినా, అక్కడే వున్నాను—అద్దంలో చూచుకుంటే ప్రయాణం బడలిక కొంచెం కన బడొచ్చు. సంఘానికి నా జీతంగురించి పరామర్శలు తగ్గాయి. కొత్త వ్యక్తులను కవ్వించటానికి పోయింది. సంతాన నిరోధక మార్గం మన దేశంలో ప్రచారం కాకపోవడంవల్ల నాకు జరిగిన ఉపకారాలలో యిదొకటి. కొత్తగా జన్మించిన వారి జీతాల పస కనుక్కుంటుంది మరి :

నా జీతం పెద్దదైంది. ఇంకంతకంటె పెద్దదయ్యే అవకాశాలు లేవు. దేశానికి స్వాతంత్ర్యం కూడా వొచ్చింది. అందుచేత నాకు మరో అంతకంటే పెద్ద ఉద్యోగం, "కేంద్రం"లో దొరకడం అసంభవం కాదు.

నా అభిప్రాయాలు చాలావరకూ స్థిరపడిపొయ్యాయి. మంత్రులందరూ జీతాల కట్టలలో కనబడతారు. సంఘం అంటే ఎంత? అని అడిగే వొక ధ్వని. 'స్త్రీ' అంటే జీతాన్ని మాయం చేసే వొక శక్తి 'స్త్రీ' జీతాన్ని తగ్గించగల్దు; హెచ్చించగల్దు. అసలు లేకుండా మాయం చెయ్యగల్దు. సత్యం అంటే జీతం ఎంతో కనుక్కోవడం. సౌందర్యం జీతం ఎంతో అందంగా అడగడం. సంస్కారం అంటే అదే చమత్కారంగా అడగడం: 'కళ' అంటే అదెంతో చెప్పకపోవడం—ఈ విధంగా నా మనస్తత్వం తయారైంది. నేనేం చెయ్యను?

నేనే యింకొకరికి జీతాలిచ్చే ఏర్పాటు—అప్పుడు నన్ను 'మీరేమిస్తారు?" అని అడిగే మహానుభావులుంటారు. ఆ ఏర్పాటు లేదు; అంచేత వొక్కటే మార్గం వుంది; సన్యాసం పుచ్చుకోవాలి-సన్యాసి యివ్వడు, పుచ్చుకోడు—పుచ్చుకుంటే ఎప్పుడేనా పాలు, పళ్ళు ఇస్తే ఎప్పుడేనా కాస్తంత బూడిదిస్తాడు.

సుందరం మనస్సుకూడా స్థిమితంగా లేదు. ఏదో మూగ బాధ; నాకేసి చూశ్చేదు; నాతో మాట్లాడలేదు. వెఱ్ఱిగా చూస్తుంది; స్వప్నంలో సంచారం; మేం ఒకరికొకరం దూరమైపోతున్నాం. పిల్లలు చెయ్యీ చెయ్యీ కలుపుతున్నారు. వేళ్ళు నెప్పెట్టి ఒదిలేస్తాం. శరీరాలు విడిపోయి, ఆత్మలు రెండూ ఏకమౌతున్నా యనుకోవాలి. ఏమిటో అదంతా భ్రమేమో! శరీరాలు భ్రమైతే, ఆత్మలు కాకూడదా ఏమిటి?

విశాలానందస్వామని ఒకరి దర్శనం చేశాం. ఆయన గొప్పయోగి; ఆయన్ని గురించి వింతగా చెప్పకున్నారు. ఒక ప్రశాంతత హృదయాన్ని ఆవరించుకుంటుం దన్నారు. వొందలకొలది జనం వెళ్ళి ఆయన్ని చూచి వొస్తున్నారు. మాక్కూడా ప్రశాంతత కావాలి.

ఉదయం ఎనిమిదైంది. ఆశ్రమంలో వో పదిమందికంటె ఎక్కువ జనంలేరు. వెళ్ళి గచ్చుమీద నమస్కారం చేసి కూర్చున్నాం నేనూ, సుందరమూ.

విశాలానందస్వామి నిండైన విగ్రహం. విశాలమైన నుదురు, పెద్ద కళ్ళు, వెడల్పాటి నోరు, లావాటి మెడ—నాటకంలో విగ్గులేని భీముడి వేషంలా ఉంటుంది. నిమీలిత నేత్రుడై ధ్యానంచేసి, కొంత సేపటికి తేరుకున్నాడు. చిత్రంగా నవ్వి, దగ్గరగా జరిగిన నలుగుర్నీ కుశలప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు. చనువుగా మాట్లాడాడు. నాకు భయం పోయింది. కొందరు యోగులు మాట్లాడరని వినికిడి. ఈయన అట్లాకాదు. నాకు సంతోషం కలిగింది. నా సందేహాలన్నీ తీర్చుకోవచ్చునని, పరమానందభరితుణ్ణయాను.

నేను ఎక్కడనుంచి వొచ్చిందీ అడిగా రాయన.

నమ్రతతో చెప్పాను.

ఏం చేస్తున్నదీ అడిగారు.

ఇంకా నమ్రతతో ఫలానా అని చెప్పాను.

"ఏమిస్తారు ?" అన్నా రాయన.

నేను స్తంభించిపోయాను. చావడం సుఖమై వుంటే, చనిపోదును కూడా. సమాధిలో పడ్డాను. ఒక గొప్ప తేజస్సు నాలో లేచింది. ఎవరో హృదయాన్ని బైటికితీసి, కడిగి మళ్లా స్వస్థానంలో ఉంచినట్లయింది. చర్మం వెనక్కి తిరిగినట్లుంది ఆ అనుభవం. జ్ఞానోదయమైంది. సత్యాన్ని తెలుసుకున్నాను. ఆత్మశుద్ధి జరిగింది. ఆత్మ పవిత్రమైంది. సందేహాలు, సంశయాలు నశింపయ్యాయి. ఆత్మబోధచే, సత్ చిత్ ఆనందాలు జీవాత్మగా మారి పరమాత్మలో ఐక్యమయ్యాయి. అదీ యీ దేశం నాకిచ్చిన సందేశం.

దాని ఫలితం ?

నేను ఉద్యోగాన్నుంచి విరమించాను.

గోదావరీ నదీతీరాన చిన్న పాకేసుకున్నాను.

ఒక ఆవుని తెచ్చుకున్నాం.

సుందరం నదిలో స్నానంచేసి, పాలు పితుకుతుంది.

ఇద్దరం త్రాగి, విశ్వాన్ని తిలకిస్తాం.

ఎవరేనా వొస్తే, కాసిని పోలిస్తాం.

గడ్డిపోచల్ని కోస్తుంది సుందరం—నేను వొక్క వొక్కచే నదిలో వొదిలి అలలమీద వాటి ప్రయాణం పరిశీలిస్తాను.

సంధ్య వెలుగులో ఎఱ్ఱనై గడ్డిపూచ నీటిని పచ్చగా కలవరపెట్టి, నిశ్చితంగా కదిలి, నా మనస్సులో నిలిచిపోతుంది.

అదీ, అది నా కిచ్చిన సందేశం.